

A decorative frame made of thin grey lines. At the top, a ribbon is tied in a bow. The frame has ornate, swirling flourishes at the corners and along the sides. The text is centered within the frame.

**Історія України
у світлі регіональних
досліджень**

Наталія Саєнко (м. Батурич)

Козацькі родини Батурич другої половини XVIII ст. за даними Генерального опису Лівобережної України

У статті розглядається склад та структура козацьких домогосподарств Батурич другої половини XVIII ст. за матеріалами Генерального опису Лівобережної України (1765–1769 рр.). За основу взята поширена в історичній демографії класифікація П. Ласлетта.

Ключові слова: Батурич, Генеральний опис, домогосподарство, нуклеарна сім'я, розширена сім'я, мультифокальна сім'я.

Наталія Саєнко

Казаческие семьи Батурич второй половины XVIII в. по данным Генерального описания Левобережной Украины

В статье рассматривается состав и структура казаческих домохозяйств Батурич второй половины XVIII в. по материалам Генерального описания Левобережной Украины (1765–1769 гг.). За основу взята распространенная в исторической демографии классификация П. Ласлетта.

Ключевые слова: Батурич, Генеральное описание, домохозяйство, нуклеарная семья, расширенная семья, мультифокальная семья.

Natalia Sayenko

Cossack families of Baturin of the second half of XVIII of century from data of General description of Left-bank Ukraine

In the article composition and structure of cossack extended family household of Baturin in the second half of XVIIIth century are examined after materials of General description of Left-bank Ukraine (1765–1769). For basis the widespread in historical demography classification of Peter Laslett is taken.

According to the calculations of the author at the time of the description in Baturin Cossacks owned 215 residential houses in which lived 1115 people. During 1750–1760 years took place an inflow of labor migrants to Baturin, due to the rapid economic development of the town under Hetman K. Razumovsky.

Extremely low number of elderly population was recorded. This could be due to the total destruction of the population Baturin on the 2nd (13th) of November in 1708, when it was broken essential the structure of families and were killed many children and adolescents. As a result of analysis of the typological classification of Peter Laslett among the Baturin Cossacks dominated nuclear family, whose share was 76.4%. On second place were extended family households – 11,8%, and on the third – multiple families – 7,2%.

The comparison of the data obtained from the results of other researchers of Hetman historical demography shows that the typology and habitability of Cossack families in centesimal town of Baturin had a number of features. It was significantly different from rural families of Lubny Cossack regiment, rural families of Starodub Cossack Regiment and population of centesimal town of Mena, where multifocal families dominated. They were different from typology of families of regimental town of Poltava, because of much smaller percentage of compound families and more single households. However, the habitability index of Baturyn Cossacks families was closer to the population of Krakow and Warsaw in that period.

Key words: Baturin, General description, extended family household, nuclear family, multiple family household, second half XVIII century.

Дослідження історії Батурина періоду Гетьманщини не можливе без глибокого вивчення козацтва – одного з провідних соціальних станів того часу. Серед джерел статистичного характеру – козацьких компутів, реєстрів, ревізій, які містять відомості про кількісний склад та економічний стан козаків Батурина, вирізняється Генеральний опис Лівобережної України (1765–1769 рр.). Про інформаційний потенціал, переваги та недоліки цього джерела вже сказано чимало [1]. А в останній час матеріали цієї наймасштабнішої ревізії почали використовувати при складанні демографічних характеристик населення [2].

Тож об'єктом уваги нашого дослідження стане козацьке населення сотенного містечка Батурина Ніжинського полку, що у 1669–1708 та 1750–1764 рр. виконував функцію резиденції українських гетьманів.

Метою роботи є вивчення складу, статевікової структури та типології козацьких родин Батурина за даними переписної книги міста, створеної в ході Румянцевського опису [3].

За підрахунками автора, на час проведення Генерального опису Лівобережної України, у Батурині козакам належало 215 житлових дворів (210 знаходилися у межах міста і 5 – у прилеглих хуторах). З них 16 належало виборним козакам і 190 – козакам-підпомічникам. В усій Гетьманщині за царським указом від 24 квітня 1735 р. було 20 тисяч виборних козаків. Решта повинна була їм «во всём спомоществовать» [4]. Виборні козаки звільнялися від сплати державних повинностей, а головним їхнім обов'язком була військова служба з власним озброєнням, спорядженням і кіньми. Підпомічники ж повинні були забезпечували військо продовольством і фуражем, а також обробляти землю виборних козаків поки ті були в поході. Козаки-підпомічники Батурина сплачували консистентський податок (на військо) в розмірі 1 карбованець 2 копійки з двору в рік. Два двори в Батурині належали пушкарям генеральної військової артилерії. Щодо решти дворів, існує вказівка лише про

належність їхніх мешканців до козацького стану. Джерело фіксує також походження козаків Батурина: чи були вони місцевими уродженцями, чи приїжджими. Упродовж 20 років до ревізії в Батурин переселилися голови 37 родин. З них 17 – вихідці з сіл Батуринської сотні, 10 – з інших сотень Ніжинського полку, решта перебралася з Стародубського, Лубенського, Чернігівського, Сумського, Переяславського полків Гетьманщини, з міст Глухова, Полтави та Корсуня. Упродовж 1757-1767 рр. з посполитського до козацького стану у Батурині перейшло 8 голів домогосподарств.

Загалом у 215 дворах мешкало 1115 осіб. Таким чином, середня населеність одного козацького домогосподарства Батурина становила 5,1 особи. Окрім родин власників дворів у їхніх домогосподарствах проживали «сусіди» чи «підсусідки» – зубожіле місцево або прибуле населення, яке мешкало в обійсті господаря та працювало на користь домогосподарства. Козацьких підсусідків було 23 родини, вони об'єднували 90 осіб обох статей і належали до козацького, посполитого (6 осіб) і міщанського (4 особи) станів. Деякі козаки мали найманих робітників. Всього «служителів» було 6 осіб (4 козацького і 2 — посполитського станів). Тож якщо виключити представників інших станів з загальної кількості мешканців козацьких домогосподарств, у Батурині проживало 237 родин козаків із загальним числом населення 1103 особи. У середньому на одну сім'ю припадало 4,7 мешканця.

Частку працездатного населення серед козаків Батурина визначимо розподіливши всіх мешканців на великі вікові групи. На думку сучасних вчених, віковий поділ, що відповідав особливостям Румянцевського опису, виглядав так:

- 1) діти (0–14 років);
- 2) працездатне населення (15–59 років);
- 3) літні люди (60 і більше років) [5].

У підсумку частка працездатного населення склала 57,4%, дітей – 39,8%, людей похилого віку – 2,8% (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Чисельність козацького населення Батурина за великими віковими групами

Вікова група	0-14 років			15-59 років			60 і більше років		
	Ч	Ж	Разом	Ч	Ж	Разом	Ч	Ж	Разом
Чисельність	221	218	439	308	325	633	21	10	31

Результати цього розподілу також показали низький рівень демографічної старості населення Батурина. Згідно шкали польського демографа Едварда Россета, демографічно молодим вважається населення, частка літніх людей у якому не перевищує 8%. У Батурині ця частка склала лише 2,8%, що дає підстави вважати населення Батурина молодим. Для порівняння у полкових містах частка літніх людей становила: у Стародубі – 7%, у Переяславі – 5,1%, у Ніжині – 4,9%, у Полтаві – 4,8% [6].

Співвідношення статей у козаків Батурина на момент створення джерела було збалансованим: 550 чоловіків і 553 жінок. Втім, перевага жінок спостерігалася лише в групі працездатного населення. У цій же групі зафіксована значна кількість вдів: 13,5% на противагу 2,3% вдівців працездатного віку. Це пояснюється вищим рівнем смертності чоловіків, різницею у віці між подружжям, при якій чоловіки помирали першими, а також порівняно більшими шансами

вдівців на укладання повторного шлюбу. Докладніше зазначені характеристики можна прослідкувати в *Таблиці 2*, де козацьке населення Батурина розподілене за віком, статтю та сімейним станом. За основу поділу взяті п'ятирічні вікові групи [7].

Одним з важливих показників у характеристиці сімейних структур є їх поколінний склад. З усієї кількості нарахованих нами родин жителів Батурина абсолютну більшість становили двопоколінні сім'ї (батьки з дітьми). Їх було 201 (85%). Трипоколінних родин (батьки, діти, онуки) налічувалося 20 (9%), однопоколінних (одинокі чи шлюбна пара без дітей) – 15 (6%). До правнуків не дожила ні одна особа.

Найстарішому мешканцеві Батурина Івану Гунці на момент створення джерела було 75 років. Він мешкав на вулиці Песковій з дружиною Уляною (60 років) та родиною сина Михайла (50 років), який у шлюбі з дружиною Анною (40 років) мав дворічну доньку Євдокію [8].

Таблиця 2.

Розподіл козаків Батурина за статтю, віком та сімейним станом

вікова група	чоловіки					жінки				
	холості	одружені	вдівці	сімейний стан невід.	разом	холості	одружені	вдови	сімейний стан невід.	разом
0–4	67				67	75				75
5–9	87				87	74				74
10–14	67				67	69				69
15–19	48	2			50	53	5			58
20–24	31	9			40	5	31			36
25–29	8	19			27	1	33	1		35
30–34	3	38			41		50	5		55
35–39		34			34		32	3		35
40–44	1	52	4		57	1	42	11	1	55
45–49		31	1	1	33		14	8		22
50–54		16	2	1	19		7	11	1	19
55–59		6	1		7		5	5		10
60–64		13	4	2	19		3	4	3	10
65–69		1			1					
70 і б.		1			1					
разом	312	222	12	4	550	278	222	48	5	553

Типологію домогосподарств козаків Батурина проаналізуємо за допомогою випробуваної в сучасній історіографії класифікації, розробленої кембриджською групою дослідження історії народонаселення та соціальних груп під керівництвом П. Ласлетта. За нею виділяють такі типи домогосподарств:

– Домогосподарство, яке складається з подружжя з дітьми, називається простим, або нуклеарним (*nuclear family household*). Воно залишається таким і в тому разі, якщо один із батьків помирає.

– Розширеним (*extended family household*) вважається домогосподарство, якщо в ньому живе ще хтось із родичів, які не утворюють подружніх пар.

– Домогосподарство, яке складається з кількох нуклеарних сімей, називається мультифокальним (*multiple family household*). Розширені й мультифокальні домогосподарства вважаються складними [9].

Крім них, в історичній демографії виділяють ще домогосподарства самотніх осіб (*solitaries*) та сім'ї, члени яких хоча й поєднані родинними зв'язками, але не утворюють нуклеарного ядра (*no family*) [10].

Розподіл родин козаків Батурина за даною типологією свідчить про значну перевагу серед козаків Батурина нуклеарного типу родин (Таблиця 3).

Прості родини об'єднували 775 представників козацтва. Населеність цих сімей коливалася від 2 до 9 осіб, а середня їх населеність родини становила 4,3 особи (див. малюнок 1).

Найбільшу частку серед них (26,5%) становили родини, які склалися з 3 осіб – зазвичай подружньої пари та однієї дитини, а в деяких випадках – вдови/вдівця з двома дітьми. Їх було 48. Другу позицію посіли сім'ї з п'яти членів (25%), а третю – з чотирьох (21,5%). Частка нуклеарних родин, які склалися із шести осіб становила 14%, з двох – 8%. Але найменше було великих, по 7-9 осіб, сімей: відповідно, 4% (7 сімей), 0,5 та 0,5% (по 1).

На другій позиції в козацькому соціумі Батурина другої половини XVIII ст. перебували розширені родини – 28 (11,9%). Їхня населеність знаходилася в межах від 3 до 19 осіб (див. малюнок 2). Загалом у таких сім'ях жило 166 представники козацтва, а середня чисельність становила 5,9 осіб у родині. Найбільші частки – по 9 сімей – склали родини з 5 та 6 осіб (по 32,1% відповідно), другу позицію займали ті, в яких нараховувалося 4 особи (14,3%). Родин, що склалися з 3-х осіб було 2 (7,1). Найменше – по 1 – було великих родин, що налічували по 7, 9, 10 та 19 осіб у сім'ї.

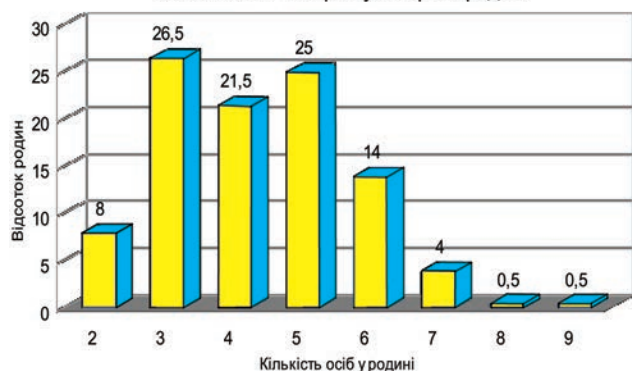
Структура таких родин складалася з нуклеарного ядра й неодруженого родича. Зазвичай це були батько/мати, брат/сестра, племінник/племінниця господаря чи його дружини.

Таблиця 3.

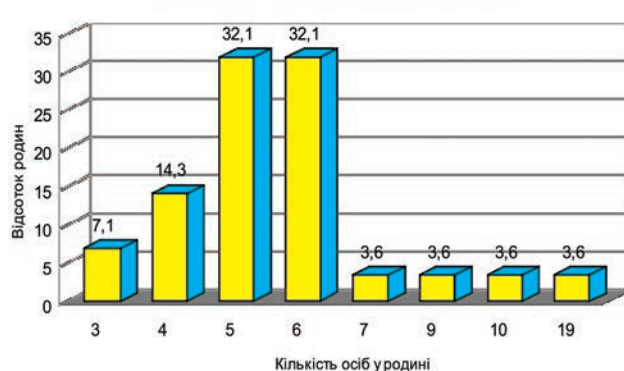
Типологія козацьких родин м. Батурина

Тип родини	Одинок	Нуклеарні	Розширені	Мультифокальні	Без структури	Усього
Кількість домогосподарств	9	181	28	17	2	237
Осіб в них	9	775	166	149	4	1103
%	3,8	76,4	11,8	7,2	0,8	100

Малюнок 1. Розміри нуклеарних родин.

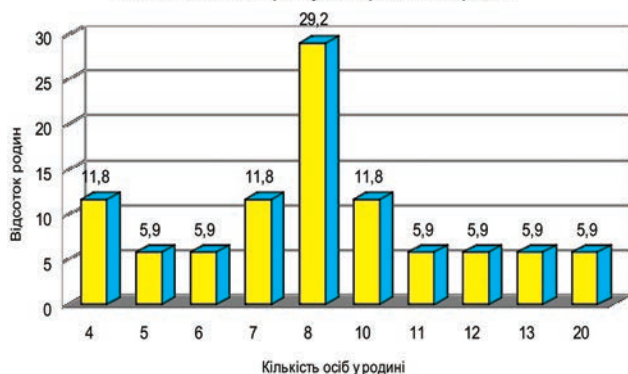

Малюнок 2. Розміри розширених родин.

Третє місце у середовищі батуринського козацтва посідали сім'ї мультифокального типу – 17 (7,2%). Їхня населеність була в межах від 4 до 20 осіб (див. малюнок 3). Загалом у мультифокальних родинах мешкало 149 осіб. Найбільше серед них було родин, що склалися з 8 осіб (їх було 5). Рівними були частки сімей з 4, 7 і 10 осіб (по 2 родини). По одній родині було сімей з 5, 6, 11, 13 і 20 осіб. В основі їхньої структури лежало по кілька сімейних ядер. Переважали двоядерні. Вони могли бути патріархальними: складатися з подружньої пари з дітьми та одруженого сина чи дочки із зятем, удови/вдівця з дітьми і одруженого сина, або братськими: двоє братів із дружинами.

Малюнок 3. Розміри мультифокальних родин.

Не можна також оминати увагою і єдину козацьку родину в Батурині, яка складалася аж із 5 ядер і нараховувала 20 членів. Це була сім'я виборного козака Дениса Горбаня (50 років), що мешкав на вулиці Горбанівці. У шлюбі з дружиною Параскевою (46 років) він мав трьох синів: Антона (19 років), Самійла (18 років) та Івана (12 років), а також трьох доньок: Варвару (9 років), Меланію (5 років) та Євдокію (3 роки). Двоє старших синів були одружені. В тому ж дворі в окремих хатах мешкали родини молодших братів Дениса Горбаня – Федір (40 років) та Артем (36 років), які були теж одруженими і мали по троє дітей [11].

Незначну частку в сімейній структурі козацького соціуму Батурина складала одинаки – 3,8% (9 осіб) і так звані безструктурні родини – 0,8% (4 особи). Серед першої категорії переважали вдови, проте лише дві з них мешкали самотньо: Уляна Антоненкова (46 років) [12] та Марія Борисенкова (50 років) [13]. Решта вдів та кривий на ногу холостяк Пилип Салхін (25 років) [14] мали в своїх хатах чи дворах родини підсусідків.

Як зазначалося вище, безструктурними родинами вважаються ті, які не мають нуклеарного ядра. Серед батуринських козаків таких було дві родини. Неодружений козак-підпомічник Григорій Васильченко (26 років) мешкав разом зі своєю сестрою Мотроною (20 років) [15]. Підсусідки козацького стану Євдокія Моїсеєва (40 років) з братом Федором (20 років) також становили безструктурну родину [16].

Підсумовуючи аналіз складу й типології домогосподарств козаків міста Батурина на основі даних Генерального опису Лівобережної України необхідно зазначити:

– двори козаків-підпомічників у кількісному плані мали значну перевагу над домогосподарствами виборних козаків;

– упродовж 1750-1760-х років відбувається приток трудових іммігрантів до Батурина, що пояснюється бурхливим розвитком економіки міста, пов'язаної з господарською діяльністю гетьмана К. Розумовського;

– зафіксована надзвичайно мала кількість населення похилого віку. Це могло бути наслідком тотального винищення населення Батурина 2 (13) листопада 1708 р., коли було кардинально порушено структури сімей і загинула значна кількість дітей та підлітків;

– за результатами типологічного аналізу серед козаків Батурина домінували родини нуклеарного типу, частка яких становила 76,4%. На другій позиції знаходилися розширені домогосподарства – 11,8 %, а на третій мультифокальні – 7,2%;

– середня населеність родин козаків у цілому становила 4,7 особи. Для нуклеарних сімей вона дорівнювала 4,3 особи, для розширених – 5,9, а для мультифокальних – 8,7;

– за кількістю поколінь панівними були двопоколінні родини (батьки і діти). Такими були майже всі нуклеарні сім'ї. Характерним для Батурина є відсутність чотирипоколінних сімей.

Зіставлення одержаних даних з результатами інших дослідників історичної демографії Гетьманщини (див. таблицю 4) показує, що типологія козацької сім'ї сотенного міста Батурина, колишньої гетьманської резиденції, мала ряд особливостей. По-перше, вона суттєво відрізнялася від сільських козацьких родин Лубенського полку, родин сільського населення Стародубського полку та козацького населення сотенного містечка Мени, де переважали мультифокальні

Таблиця 4.

Типологія козацьких родин міста Батурина в порівнянні з типологією сільського та міського населення Гетьманщини

Типи домогосподарств	Населення Гетьманщини				Батурин
	Сільське населення		Міське населення		
	Лубенський полк [17]	Стародубський полк [18]	м. Мена, Чернігівського полку [19]	м. Полтава [20]	
Одинаки	0,1	0,1	—	1,5	3,8
Нуклеарні	21,2	34,8	36,3	59	76,4
Розширені	4,3	4,2	18,2	11,9	11,8
Мульти-фокальні	74,4	60,9	45,5	26,7	7,2
Без структури	—	0,04	—	0,9	0,8

сім'ї. По-друге, вона різнилася і з типологією родин полкового міста Полтави, бо мала значно менший відсоток складних родин і більше домогосподарств одинаків.

Середня населеність козацьких родин Батурина (4,7 осіб) була найменшою в порівнянні з середньою населеністю козацьких родин у селах Лубенського полку (12,1 особи) [21], домогосподарств у селах Стародубського полку (8,5 особи) [22], козацьких родин у містечку Мені (9,3 особи)

[23] та Полтаві (6,1 особи) [24]. Проте показник населеності сімей батуринських козаків був ближчим до населеності Кракова (4,5 особи) та Варшави (3,49 особи) цього періоду [25].

У цілому проведене дослідження козацького соціуму ранньомодерного Батурина виявило деякі особливості у структурі домогосподарств, які за рядом показників були більше схожими на міське населення Центрально-Східної Європи XVIII ст.

Джерела та література

1. *Багалея Д.* Генеральная опись Малороссии / Д. Багалея // Киевская старина. – 1883. – №11. – С. 402-432; *Федоренко П.* Воронковская сотня Переяславского полка по Румянцевской описи / П. Федоренко // Труды Полтавской учёной комиссии. – Полтава, 1915. – Вып. 12. – С. 81-155; *Ткаченко М.* Канівська сотня Переяславського полку за Румянцівською ревізією / М. Ткаченко // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн. VII-VIII. – С. 242-307; *Максимович Г.* Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией / Г.А. Максимович. – Нежин, 1913. – Т. I. – С. 190-357; *Пляшко Л.* Генеральный опис Лівобережної України (1765-1769 рр.) як джерело для вивчення історії забудови та планування міст / Л. Пляшко // Архіви України. – 1971. – С.90-92; *Путро О.* Генеральный опис 1765-1769 рр. як джерело для вивчення соціально-економічних відносин на Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст. / О.Путро // Український історичний журнал. – 1982. – № 7. – С. 143-147.

2. *Волошин Ю.* Родина й домогосподарство козаків міста Полтави в другій половині XVIII ст. (За ма-

теріалами Румянцевського опису) / Ю.Волошин // Полтавські історичні студії. – Полтава, 2013. – С. 75-92; *Волошин Ю.* Розкольніцькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII столітті (історико-демографічний аспект) / Ю. Волошин. – Полтава: АСМІ, 2005. – 312 с.; *Казіміров Д.* Козацькі родини м. Мени за Генеральним описом Лівобережної України 1765-1769 рр. / Д. Казіміров // Краєзнавство. К., 2011. – № 4. – С. 216-222; *Сакало О.* Домогосподарства козаків Лубенського полку другої половини XVIII ст. / О.Сакало // Краєзнавство. К., 2013. – № 2. – С.117-123; Його ж. Структура населення міста Переяслава за матеріалами Генерального опису 1765-1769 рр. (історико-демографічний аналіз) // Київська старовина. – 2008. – № 6. – С. 3-21; *Сердюк І.* Полкових городів обивателі (історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.) / І.Сердюк. – Полтава: АСМІ, 2011. – 304 с.

3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУК), ф. 57. – оп. 1. – спр. 55. – арк. 623 зв. – 805 зв.

4. *Василенко Н.* Экстракт из указов, инструкций и учреждений с разделением по материям на 19 частей. Собрано в правительствующем сенате по малороссийской экспедиции 1786 года / Н.Василенко // Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта старой Малороссии. Выпуск 2. – Чернигов, – 1902. – С. 240.
5. *Волошин Ю.* Розкольницькі слободи... – С. 112.
6. *Сердюк І.* Полкових городов обивателі ... – С. 87-88.
7. *Анри Л., Блюм А.* Методика анализа в исторической демографии / Пер. с франц. С.Хока и Ю. Егоровой. – М., РГГУ, 1997. – С. 16.
8. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк.761 зв.
9. О классификации домовых сообществ (Разъяснения редакции к типологии домохозяйств Питера Ласлетта) // Семья, дом и узы родства в истории / Под общ. ред. Т. Зокола, О. Кошелевой, Ю. Шлюмбума. – СПб.: Евр. ун-т; Алетея, 2004. – С. 270-271.
10. *Носевич В.* Ещё раз о Востоке и Западе: структура семьи и домохозяйства в истории Европы (2001) [Электронный ресурс] / В.Носевич. – Режим доступа: <http://vln.by/node/116>.
11. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк. 749 зв. – 750 зв.
12. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк. 628 зв.
13. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк. 691 зв.
14. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк. 673 зв.
15. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк. 764 зв.
16. ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 55, арк. 671 зв.
17. *Сакало О.* Домогосподарства козаків Лубенського полку ... – С.121.
18. *Волошин Ю.* Розкольницькі слободи ... – С.228.
19. *Казіміров Д.* Козацькі родини м. Мени... – С.219.
20. *Волошин Ю.* Родина й домогосподарство козаків міста Полтави... – С.91.
21. *Сакало О.* Вказ. праця. – С.119.
22. *Волошин Ю.* Розкольницькі слободи ... – С.217.
23. *Казіміров Д.* Вказ. праця. – С.219.
24. *Волошин Ю.* Родина й домогосподарство козаків міста Полтави... – С.77.
25. *Kukło С.* Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. – Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009. – S. 361

References:

1. Bagalej D. Generalnaya opys Malorossyy / D.Bagalej // Kyevskaaya staryna. – 1883. – № 11. – S. 402-432; Fedorenko P. Voronkovskaya sotnya Pereyaslavskogo polka po Rummyancevskoy opysy / P. Fedorenko // Trud Poltavskoy uchënoy komyssey. — Poltava, 1915. – Вып. 12. – S. 81-155; Tkachenko M. Kanivska sotnya Pereyaslavskogo polku za Rummyancivskoyu reviziyeyu / M. Tkachenko // Zapysky istoriko-filologichnogo viddilu VUAN. – K., 1926. – Kn. VII-VIII. – S. 242-307; Maksymovytych G. Deyatelnost Rummyanceva-Zadunajskogo po upravleniyu Malorossiej / G.A.Maksymovytych. – Nezhyn, 1913. – T. I. – S. 190-357; Plyashko L. Generalnyy opys Livoberezhnoyi Ukrayiny (1765-1769 rr.) yak dzherelo dlya vyvtchennya istoriyi zabudovy ta planuvannya mist / L. Plyashko // Arxivnyy Ukrayiny. – 1971. – S. 90-92; Putro O. Generalnyy opys 1765-1769 rr. yak dzherelo dlya vyvtchennya socialno-ekonomitchnykh vidnosyn na Livoberezhnij Ukrayini u drugij polovy ni XVIII st. / O. Putro // Ukrayinskyj istorychnyj zhurnal. – 1982. – N 7. – S. 143-147.
2. *Voloshyn Yu.* Rodyna i domogospodarstvo kozakiv mista Poltavy v drugij polovyni XVIII st. (Za materialamy Rummyancevskogo opysu) / Yu.Voloshyn // Poltavski istorichni studiyi. – Poltava, 2013. – S.75-92; *Voloshyn Yu.* Rozkolnyczki slobody na terytoriyi Pivnichnoyi Getmanshhyny u XVIII stolitti (istoriko-demografitchnyy aspekt) / Yu. Voloshyn. – Poltava: ASMI, 2005. – 312 s.; *Kazimirov D.* Kozaczki rodyny m. Meny za Generalnym opysom Livoberezhnoyi Ukrayiny 1765-1769 rr. / D.Kazimirov // Krayeznavstvo. K., 2011. – N4. – S. 216-222; *Sakalo O.* Domogospodarstva kozakiv Lubenskogo polku drugoyi polovyny XVIII st. / O. Sakalo // Krayeznavstvo. K, 2013. – N2. – S. 117-123; *Jogo zh.* Struktura naselennya mista Pereyaslava za materialamy Generalnogo opysu 1765-1769 rr. (istoriko-demografitchnyy analiz) // Kiivska starovyna. – 2008. – N 6. – S. 3-21; *Serdyuk I.* Polkovych gorodov obyvateli (istoriko-demografichna charakterystyka misskogo naselennya Getmanshhyny drugoyi polovyny XVIII st.) / I. Serdyuk. — Poltava: ASMI, 2011. – 304 s.
3. Centralnyy derzhavnyy istorychnyy arhiv Ukrayiny, m. Kyiv (dali – CzDIAUK). – f. 57. – op.1. – spr.55. – ark. 623 zv. – 805 zv.
4. *Vasylenko N.* Ekstrakt iz ukazov, instrukcyj i utchrezhdenyj s razdelenyem po materiyam na 19 ehas-tej. Sbrano v pravytelstvuyuschem senate po malorossyjskoy ykspedyciy 1786 goda / N.Vasylenko // Materyaly dlya istoriy ekonomytheskogo, yurydycheskogo i obshhestvennogo byta staroj Malorossiy. Выпуск 2. – Chernygov, — 1902. – S. 240.
5. *Voloshyn Yu.* Rozkolnyczki slobody... – S. 112.
6. *Serdyuk I.* Polkovych gorodov obyvateli ... – S. 87-88.

7. Anry L., Blyum A. Metodyka analiza v istorytcheskoj demografii / Per. s francz. S. Hoka i Yu. Egorovoj. – M., RGGU, 1997 - S.16.
8. CzDIAUK. – f. 57. – op. 1. – spr. 55. – ark. 761 zv.
9. O klasyfikacii domovykh soobshhestv (Razyasneniya redakcii k typologii domohozyajstv Pitera Lasletta) // Semya, dom i uzy rodstva v istorii / Pod obshh. red. T. Zokola, O.Koshelevoj, Yu.Shlyumbuma. – SPb.: Evr. un-t; Aletya, 2004. – S. 270-271.
10. Nosevych V. Eshho raz o Vostoke i Zapade: struktura semjy i domohozyajstva v istorii Evropy (2001) [Elektronnyj resurs] / V.Nosevytch. – Rezhym dostupa: <http://vln.by/node/116>.
11. CzDIAUK. – f.57. – op.1. – spr.55. – ark. 749 zv. – 750 zv.
12. CzDIAUK. – f. 57. – op.1. – spr.55. – ark. 628 zv.
13. CzDIAUK. – f. 57. – op.1. – spr.55. – ark. 691 zv.
14. CzDIAUK. – f. 57. – op.1. – spr.55. – ark.673 zv.
15. CzDIAUK. – f. 57. – op.1. – spr.55. – ark.764 zv.
16. CzDIAUK. – f. 57. – op.1. – spr.55. – ark.671 zv.
17. Sakalo O. Domogospodarstva kozakiv Lubenskogo polku ... – S.121.
18. Voloshyn Yu. Rozkolnyczki slobody ... – S.228.
19. Kazimirov D. Kozaczki rodyny m. Meny... – S. 219.
20. Voloshyn Yu. Rodyna j domogospodarstvo kozakiv mesta Poltavy... – S.91.
21. Sakalo O. Vkaz. praca. – S.119.
22. Voloshyn Yu. Rozkolnyczki slobody ... – S.217.
23. Kazimirov D. Vkaz. praca - S.219.
24. Voloshyn Yu. Rodyna j domogospodarstvo kozakiv mesta Poltavy... – S.77.
25. Kukło C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. – Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009, – S. 361/